

İSTANBUL
GELİŞİM
ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ II

**1939-1960 ARASI TÜRKİYE
(İÇ VE DIŞ GELİŞMELER)**

HAFTA 13

Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ

Atatürk'ün Ölümü – 10 Kasım 1938

- Atatürk, memleket içinde sıkça seyahat etmeyi, elde edilen gelişmeleri yerinde görmeyi, yeni kuruluşların açılışlarını bizzat eliyle yapmayı çok önemserdi.
- Bu doğrultuda 1938 yılının ilk aylarında Yalova, Gemlik, Bursa, Mudanya ve İstanbul'u kapsayan bir gezinin ardından Ankara'ya döndüğünde, gribal enfeksiyon yüzünden rahatsızlanmış ve Çankaya Köşkü'nde bir müddet istirahat etmesi gerekmişti.
- İstirahatin ardından tamamen iyileşen büyük önder bir süre Ankara'daki çeşitli etkinliklere katıldıktan sonra, 20 Mayıs'tan itibaren Mersin, Silifke ve Adana civarını kapsayan yeni bir seyahate daha çıktı. Bu seyahat kendisini yormuş ve hastalığı yeniden nüksetmişti.
- 26 Mayıs'ta Ankara'ya döndü, ertesi gün tedavi ve istirahat için İstanbul'a Dolmabahçe Sarayı'na gitti.

- Atatürk, 5 Eylül 1938 günü İstanbul üçüncü noterini çağırarak vasiyetini yazdırmıştır. Atatürk servetinin bir kısmını geçimlerini sağlamaları için ailesinden kalanlara ayırmış, kalan kısmını yarı yarıya olmak üzere Türk Tarih ve Dil kurumlarına bırakmıştır.
- Böylece bir yandan ağır hastalıkla mücadele ederken öte yandan dil ve kültür gibi olgulara ne kadar önem verdiğini de ortaya koymuştur.
- Türkiye'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9'u 5 geçte hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün resmî cenaze töreninden bir görsel
Kasım 1938

İsmet İnönü Dönemi (1938-1950)

- İsmet Paşa 1924'ten 1937'ye kadar başvekillik görevini aralıksız sürdürdü. İnönü, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de gerçekleştirilen bütün önemli siyasi ve iktisadi kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli rolü oynadı.
- Atatürk'ün ölümünün ardından 11 Kasım 1938'de ordunun da desteği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oybirliği ile İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi.
- İnönü, Cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP Genel Başkanlığına seçildi.
- 26 Aralık 1938'de toplanan I. CHP Olağanüstü Kurultayı'nda partinin "değişmez genel başkan"ı seçildi. Bu vasfına bir de "Millî Şef" sıfatı eklendi.
- CHP'nin V. olağan kurultayı 29 Mayıs 1939'da Ankara'da toplandı.
- Bu kurultayda elbette muhalefet konumunda olması beklenmese de, partinin meclisteki milletvekillerinden oluşan bir "Müstakil grup" kuruldu.
- 21 kişiden oluşan bu grup partiden bağımsız hareket etme ve uygulamaları denetleme yetkisine sahipti.
- Grup 1946 kurultayına kadar varlığını sürdürdü ise de, denetim adına ortaya kayda değer bir etkinlik koyamadığı gibi bağımsız kalmayı da başaramadı.

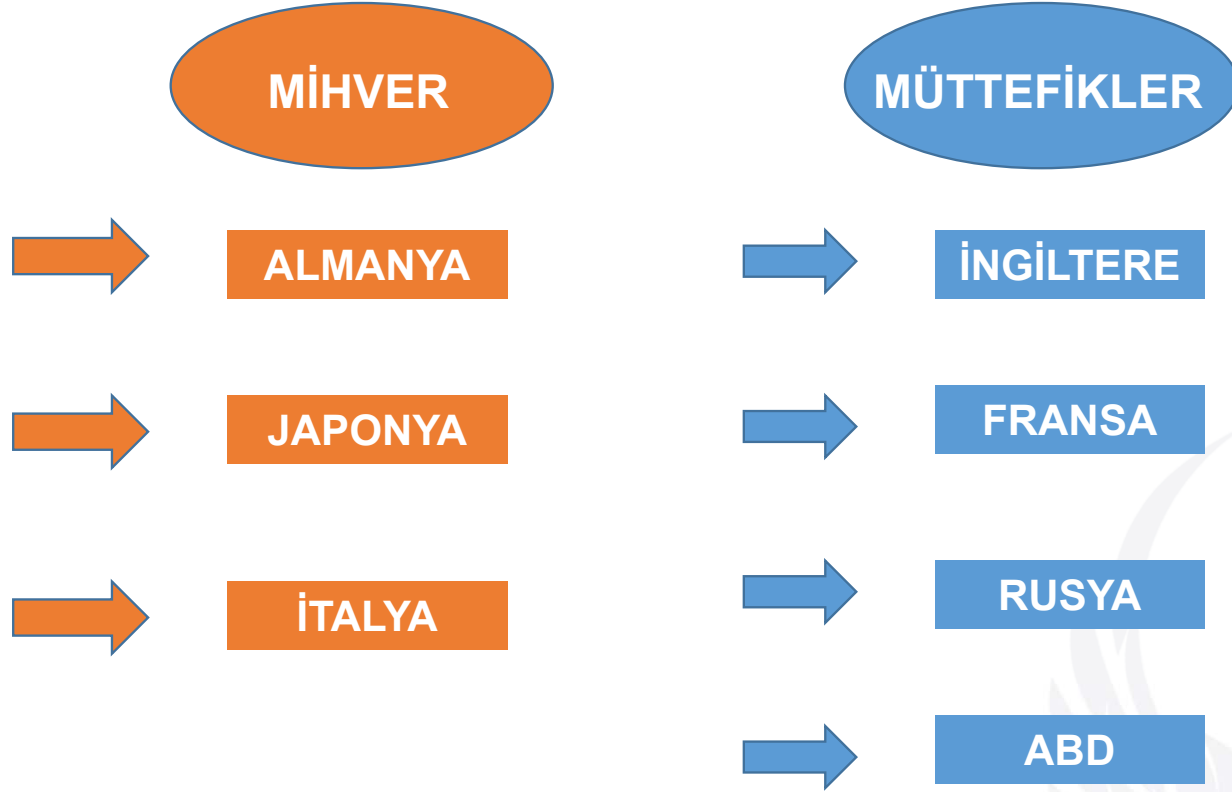

Millî Şef
İsmet İnönü

II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri

- 1919 Versay Antlaşması ile Avrupa'daki sorunların çözümlenememesi,
- İtalya ve Almanya'nın ırkçı politikaları,
- Fransa'nın I. Dünya Savaşı sonunda elde ettiği konumu korumak istemesi,
- Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgal etmesi,
- Almanya, Fransa ve İngiltere'nin rekabeti,
- Rusya'nın kendi çıkarları için Avrupa'daki rekabeti kızıştırmaması,
- İtalya, Almanya ve Japonya'nın yayılcı politikası genel sebeplerdir.
- İtalya'nın 1936'da Afrika ülkesi olan Habeşistan (Etiyopya)'ı işgal etmesi, Japonya'nın 1937'de yılında komşusu Çin'e saldırması, 1938'de Almanların Avusturya'yı kendi topraklarına katması yeni bir dünya savaşının adeta habercisiydi.

MİHVER

Almanya

İtalya

Japonya

MÜTTEFİKLER

İngiltere

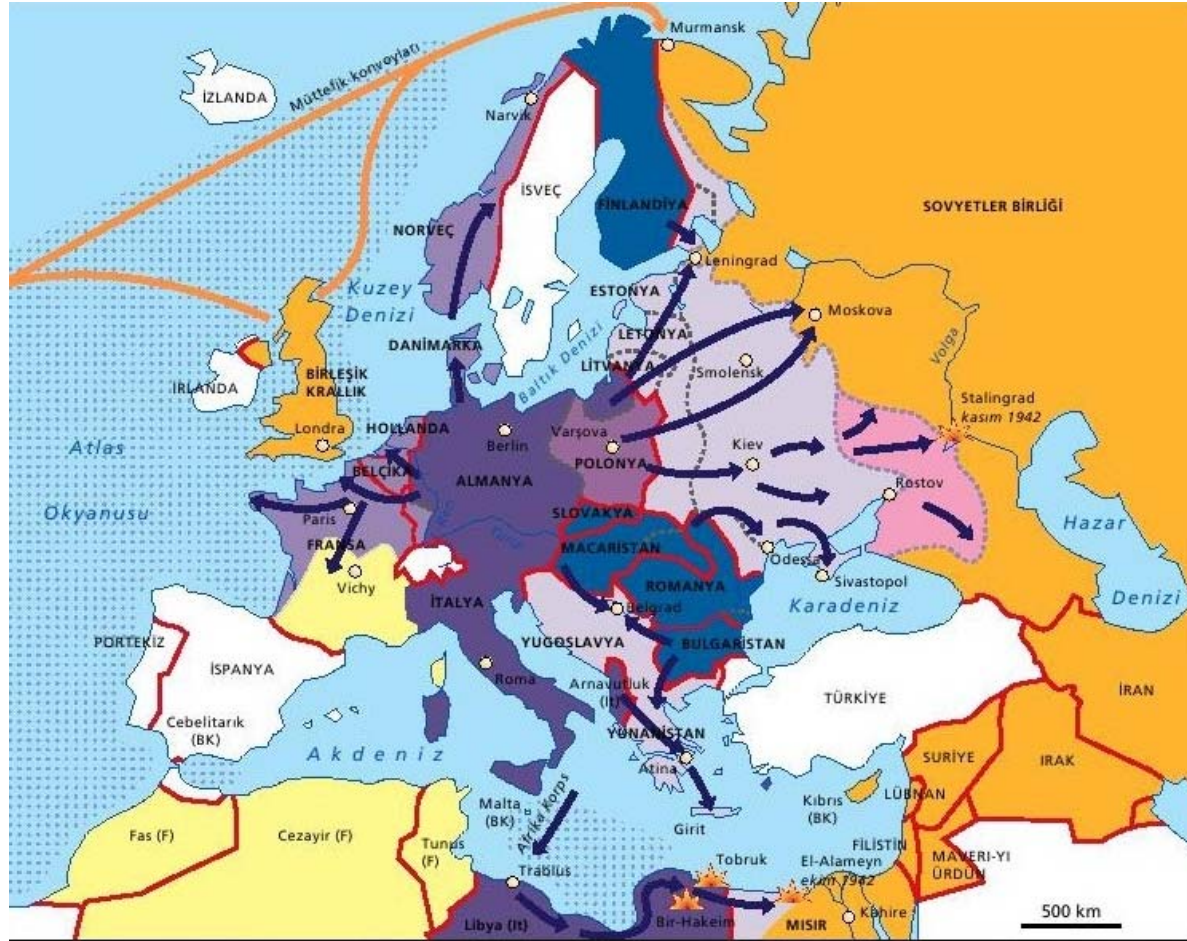
Fransa

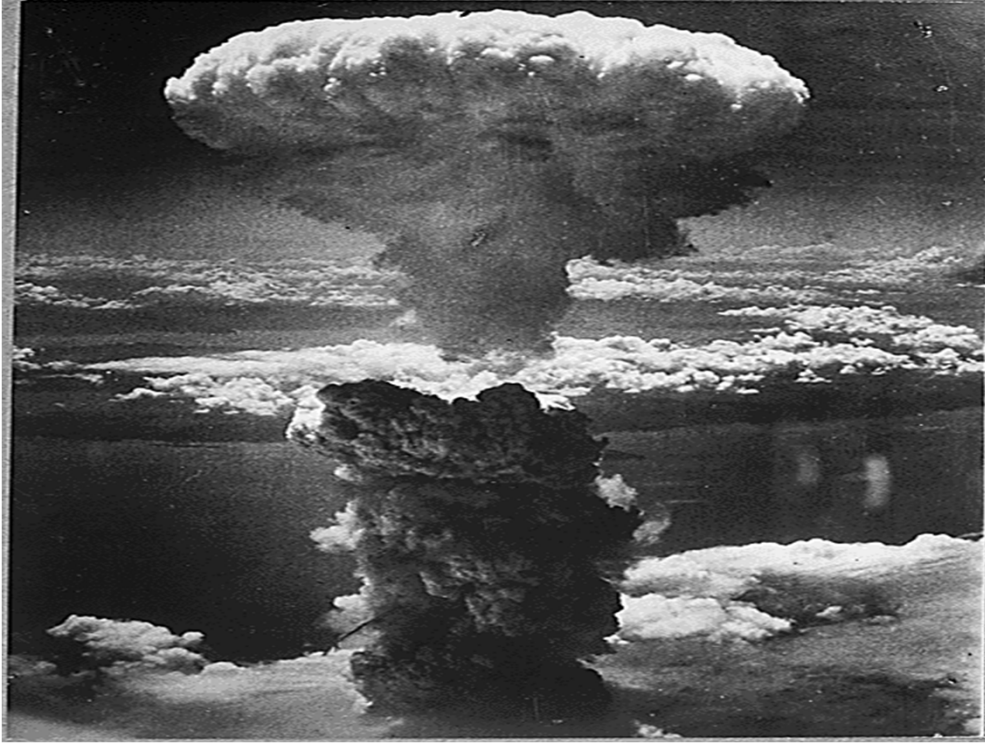

Rusya

ABD

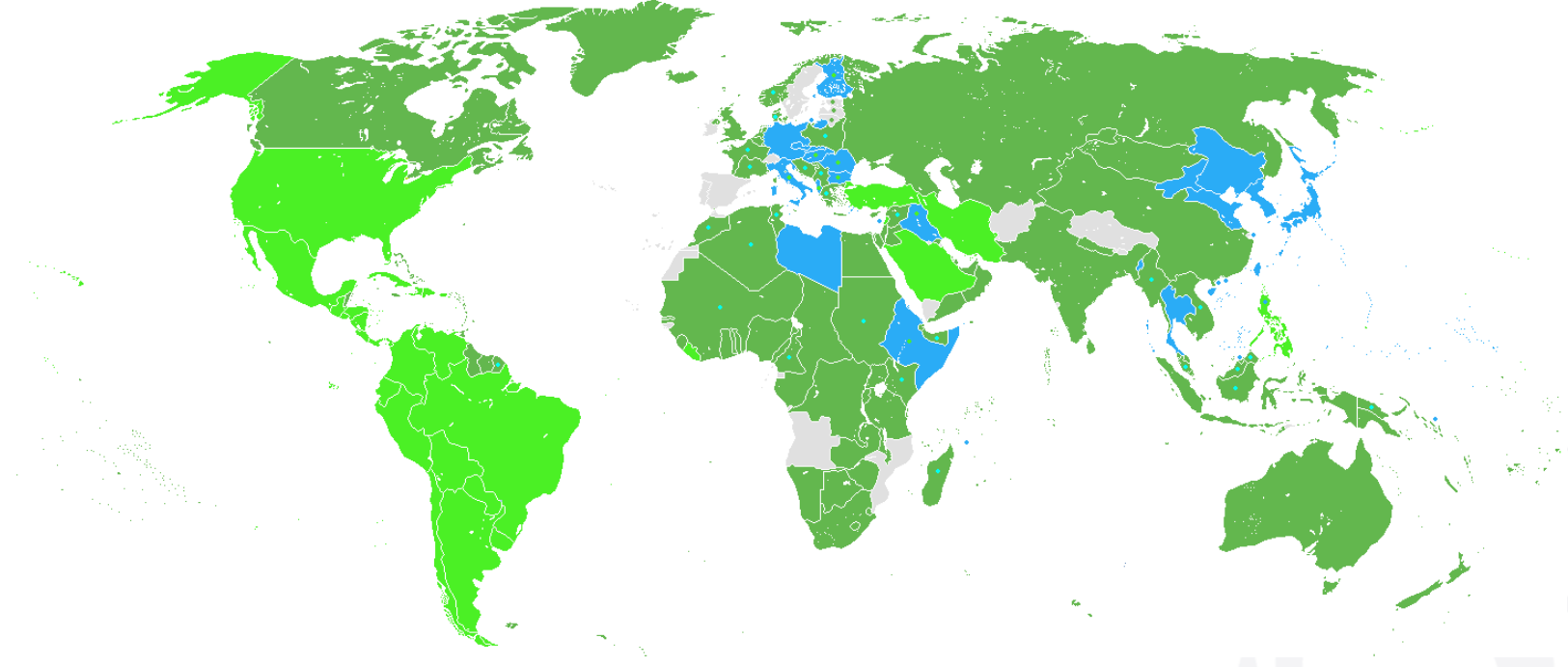

- İtalya ve Almanya'nın düşmesinden sonra Mihver'in son kalesi olan Japonya Pasifik'te ABD ile mücadeleye devam etmektedir. ABD Pasifik'teki savaşı biran evvel bitirmek için 6 Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima 9 Ağustos 1945'te de Nagazaki kentlerine atom bombası atmıştır.
- 14 Ağustos'ta Japonya kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etmiştir.

Savaşın Sonuçları

- Müttefikler Yalta Konferansını toplayarak dünyayı nüfus bölgelerine ayırmışlardır,
- Almanya doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır,
- Sovyet Rusya'ya karşı 4 Nisan 1949'da ABD önderliğinde NATO kurulmuştur,
- Savaştan sonra ABD ve Rusya süper güç olmuş ve aralarında 1990 yılına kadar sürecek olan Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Çin'de komünist yönetim hakim olmuştur,
- Avrupa'da sınırlar değişmiştir, ırkçılık akımları başarısız olmuştur,
- 1948'de Filistin'de Yahudi İsrail Devleti kurulmuştur,
- İngiltere ve Fransa sömürgelerine bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır,
- 1945'te Birleşmiş Milletler Cemiyeti kurulmuştur,
- Batı Avrupa ülkelerince 5 Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı'na katılan devletler. Müttefik Devletler yeşil (Pearl Harbor Saldırısı'ndan sonra katılanlar açık yeşil), Mihver Devletleri mavi (işgal ve ilhak edilen devletler dâhil) ve tarafsız ülkeler gri renkle belirtilmiştir.

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA TÜRKİYE

Roosevelt, İnönü ve Churchill İkinci Kahire Konferansı'nda
4-6 Aralık 1943

- Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalarak toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Müttefik ve Mihver grupları jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye'yi savaşa somak için çaba harcamışlardır.
- Türkiye 1939'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım anlaşması imzalamıştır. Yine 1941'de ise Almanya ve Rusya ile saldırmazlık antlaşmaları imzalamıştır.
- Savaşın Almanya ve Japonya aleyhine gelişmesinden sonra Türkiye her iki devlete de savaş ilan etmiştir, ama her hangi bir sıcak çatışmaya girmemiştir.

Savaş Yıllarında Türkiye

- İktisadi yönden ise, çeşitli güçlüklerle elde edilen kazanımlar savaş, tarafsızlık ve seferberlik gibi sebeplerden dolayı oldukça zayıfladı.
- Türkiye'de 17 Nisan 1940'de çıkarılan yasa ile tarım işlerine elverişli geniş arazisi bulunan köylerde veya onların hemen yakınlarında Köy Enstitüleri açıldı.
- Bu enstitüler, Hasan Âli Yücel ile İsmail Hakkı Tonguç öncülüğünde; halka tarım, bilim, sağlık vb. alanlarda bilgi vermek, halkın kültür seviyesini yükseltmek ve öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.
- 18 Ocak 1940'da Milli Korunma Kanunu TBMM'de kabul edildi.
 - Hükümete üretim-dağıtım-tüketim ilişkilerini kontrol yetkisi veren kanun. Hükümete işletmelere el koyma, dış ticareti kontrol, halkın ve milli savunmanın ihtiyacı ürünleri karsız alma yetkisi verildi.
 - Bu kanunla Petrol Ofisi, Et Balık Kurumu açılmış, Karne uygulamasına geçilmiş, Ticaret Ofisi, İaşe Müsteşarlığı kurulmuştur.
 - Temel tüketim maddelerinin bulunamaması karaborsa ortamı oluşturmuş, ticaretle uğraşan belirli çevrelerde ciddi bir sermaye birikimi yaşanmıştır.

- Ocak 1942’de ekmek karneye bağlanırken, tarım ürünlerinin gerekirse zorla toplanmasına izin veren bir yasa da çıkarılmıştı.
- Bu tedbirlerin yanı sıra Meclis’ten 11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi adında bir yasa çıktı.
 - Varlık vergisinin hedefi, "olağanüstü savaş şartlarının yarattığı yüksek karlılığı vergilemek" olarak açıklanmıştır.
 - Yurt içinde ve yurt dışında tartışmalara sebep olan uygulama Müttefik devletlerin de baskıları sonucu Mart 1944’te tamamen kaldırıldı.
- Savaş yılları Türkiye için siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik bakımlardan oldukça zor yıllar olmuş, lakin ülke her şeye rağmen dünyayı yakıp yıkan bu felaketten ağır hasar almadan çıkılabilmektedir.
- Türkiye, jeopolitik konumunun öneminden ötürü savaş yılları boyunca hem müttefiklerin hem de mihver devletlerinin kendi yanlarında yer alması hususunda ağır baskılara rağmen, sonuna kadar durumu idare etmesini bilmiş, cumhuriyetle birlikte elde edilen kazanımların korunmasını başarıyla sağlamıştır.

Savaş Sonrası Türkiye

- Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye, 28 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzaladı.
- 25 Nisan'da başlayan San Francisco Konferansı'na, Dışişleri Bakanı Hasan Saka başkanlığında bir heyetle katıldı.
- Türkiye ile birlikte 46 ülkenin katıldığı bu konferansın sonunda Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu.
- Türk heyeti 26 Haziran 1945'de Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Daimi Adalet Divanı Statüsü'nü imzaladı.
- Bu kararlar 15 Ağustos 1945'de TBMM tarafından kabul edildi.

Birleşmiş Milletler Bayrak ve Arması

- Türk hükümetinin San Francisco Konferansı kararlarını kabul etmesi, Batı ekseninde oluşan demokratik idealleri onaylaması anlamına geliyordu.
- Sovyetler Birliği tehlikesi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Batı'ya daha fazla ihtiyaç duyması, dolayısıyla batılı değerleri benimsemesi lüzumlu görülüyordu.
- İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada rejimi daha demokratik hale getirmek için yeni kararlar almaya söz verdi.
- Mecliste 14 Mayıs 1945'te toprağı olmayanlara toprak verilmesini öngören bir yasa ele alındı. Yasa ile özel kişilere ait belli bir sınırın üstündeki toprakların da kamulaştırılarak dağıtılması kararlaştırılmıştı.
- CHP içindeki toprak sahibi vekiller tasarının bu maddesine şiddetle karşı çıktılar. Bu sırada, 1945 yılı bütçesi görüşülmeye başladı.
- Hükümetin ekonomi politikalarını şiddetle eleştiren Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak'la birlikte oylamaya geçildiğinde Celal Bayar ve Fuat Köprülü de bütçeye ret oyu verdiler.

- Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Haziran 1945'te CHP meclis gurubuna "Dörtlü Takrir" diye anılan bir önerge verdiler.
- Önerge parti meclisinde tepkiyle karşılandı.
- Muhaliflerden Menderes ve Köprülü 21 Eylül'de, Koraltan 27 Kasım'da parti meclisince yapılan değerlendirmenin ardından partiden ihraç edildiler.
- Bu kararın ardından Celal Bayar 28 Eylül'de milletvekilliği görevinden ayrılırken, 3 Aralık'ta da CHP'den istifa etti.
- Bu kişiler bilahare Demokrat Partiyi kurdular.
- Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da resmen kuruldu.

Adnan Menderes ve Celal Bayar

Fuat Köprülü ve Refik Koraltan

1946 Seçimleri

- 1946'da Cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimleri yapılmıştır.
- 21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili genel seçimlerinde CHP 465 milletvekilliğinden 395'ini alarak mecliste mutlak çoğunluğu yeniden elde ederken,
- Demokrat Parti 66, bağımsızlar 4 milletvekili çıkarabildiler.
- Bu seçimler oy tasnifinde uygulanan, «AÇIK OY, GİZLİ TASNİF (SAYIM)» yönteminden dolayı uzun yıllar tartışıldı.
- Seçim sonucunda, Cumhurbaşkanı İnönü, Recep Peker'i hükümeti kurmakla görevlendirdi.
- Peker hükümetinin ekonomik alanda en önemli icraatı "7 Eylül Kararları" olarak bilinen önlemlerdi.
- Bu kararlar TL'nin ABD Doları karşısında değeri %53.6 oranında devalüe edildi.
- Bundaki amaç ithalatı sınırlı tutarak ihracatı artırmaktı.
- Yüksek orandaki devalüasyona rağmen bunda başarılı olunamadı yılının Şubat ve Mart aylarında I.M.F ve Dünya Bankası'na üye olundu.
- Lakin memlekette fukaralık önlenemiyor, muhalefetin eleştirilerinden uzak kalınamıyordu.

İç Politika

- Yaşanan gelişmeler karşısında Recep Peker istifa etti
- Yerine 13 Ekim 1947'de Hasan Saka kabinesi iş başına geldi.
- Yeni kabinenin göreve başlamasıyla iktidarla muhalefet daha ılımlı bir atmosfere kavuştu.
- Böyle bir ortam her şeyden önce Türkiye'nin yararınaydı. Çünkü,
- Bu tarihlerde A.B.D. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile bir yandan savaşın yaralarını sarma adına Avrupa'ya büyük mali kaynaklar aktarırken, diğer yandan kendini açıkça hissettiren Sovyet tehdidine karşı kendi safını oluşturmaya çalışıyordu.
- ABD bu doktrin çerçevesinde Türkiye'ye 100 milyon dolar, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapılmıştır.
- 1948 yılına gelindiğinde çok partili sürecin estirdiği tartışma ortamında din eğitimi gündeme daha yoğun gelmeye başladı.
- 4 Haziran 1948'de Ankara Üniversitesi bünyesinde bir ilahiyat fakültesi açılması kararlaştırıldı ve 21 Kasım 1949'da öğretimine başladı.
- Yine Halk Partisi iktidarının oluruyla 15 Ocak 1949'da İstanbul ve Ankara'da birer tane olmak üzere İmam Hatip Kursu adıyla en az ortaokul mezunlarının katılabileceği on aylık bir öğretim süresini ön gören öğretim kurumları açılmış, daha sonra bunların sayısı ihtiyaçtan dolayı 10'a çıkmıştır.

1950 Seçimleri ve Demokrat Parti İktidarı

- Türk siyasî tarihinin ilk demokratik seçimi olarak kabul edilen 1950 seçimlerinde ise ilk kez “gizli oy, açık sayım” ilkesi uygulanmış, yapılan seçimler sonucunda da Demokrat Parti iktidara gelmiştir.
- 1950 seçimleri Türk siyasî tarihinde “Beyaz Devrim” olarak adlandırılmıştır.
- 1950 seçimlerinde DP'nin % 55,2 gibi rekor düzeyde oy alarak 408 milletvekili ile iktidara gelmesiyle; Celâl Bayar Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan da Meclis Başkanı olmuştur.

Demokrat Parti'nin amblemi

Demokrat Parti Dönemi

- Adnan Menderes'in 10 yıllık başbakanlık döneminde Türk iç ve dış politikasında büyük değişimler oldu.
- Türkçe okunan ezanın Arapça okunması serbest bırakıldı.
- Türkiye Kore Savaşına katıldı.
- Türkiye 1952'de NATO'ya tam üye olarak kabul edildi.
- CHP'nin tek-parti iktidarı sırasında edindiği malları haczedildi ve hazineye aktarıldı. Halkevleri kapatıldı ve Köy Enstitüleri Öğretmen Okulları'na dönüştürüldü.
- 1950-1954 yıllarında Türkiye ekonomide kalkınma dönemine girdi. Bu dönemde serbest piyasa ekonomisine geçiş hız verildi.
- Yabancılar petrol arama ve çıkarma izni verildi.
- Yabancı sermayeyi teşvik yasası çıkarıldı. Gelen krediler özellikle tarım alanında kullanmaya başlandı.
- Tarımda makineleşme çalışmaları yoğunlaştırıldı.
- Bu dönemde Türkiye'nin Gayri safi millî hasılası yılda ortalama %9 oranında büyüdü.

1954 Seçimleri

- 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerde DP büyük bir zafer kazandı.
- Oyların %57'sini alarak iktidarını tek başına devam ettirdi.
- 1955'te Kıbrıs meselesi başladı.
- Bu yıldan itibaren ekonomide tıkanmalar başlamıştı.
- Dış borçlar giderek artıyordu, ödeme dengesi bozulmuştu, döviz girişi yeterli değildi.
- Ekonomide yaşanan darboğaz ve siyasi çalkantılar nedeniyle DP 1958 seçimlerini bir yıl önceye aldı.

Adnan Menderes
(3 Şubat 1958 tarihli 'Time' dergisi kapağı)

ABD başkanı Dwight D. Eisenhower, cumhurbaşkanı Celal Bayar ve başbakan Adnan Menderes ile Çankaya Köşkü'nde (Aralık 1959).

1957 Seçimleri ve 1960 Darbesi

- 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimler öncesinde kampanya oldukça sert geçti.
- Seçimler iktidarı zayıflattı, muhalefetin elini güçlendirdi.
- Seçimler öncesinde muhalefetin seçimlere bir cephe halinde girmesini engelleyen DP, yine de oy kaybından kurtulamadı.
- Sonuçlara göre DP %47.9
- Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ise oyların %41.1'ini aldı.
- 1958 yılında, dış ödemeler dengesindeki bozukluk alınan dış borçları ödenemez hale getirmişti.
- Yapılan devalüasyon ile Türk lirasının değeri yeniden belirlendi.
- Doların fiyatı 2.80 liradan 9.02 liraya çıktı.
- Bu tedbir dış ödeme dengesini biraz olsun sağladı ise bile yaşanan ekonomik durgunluk, zamları, işsizliği ve iflasları da beraberinde getirmişti.
- Yavaş yavaş İhtilal sözleri dolaşmaya başladı.
- Türkiye bu kargaşa ortamı içerisinde 1960 yılına doğru ilerlerken 31 Temmuz 1959'ta Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (sonradan "Avrupa Birliği" adını alan uluslararası örgüt) üye olmak için başvurdu.

Darbe ve İdamlar

- 27 Mayıs 1960 sabahı, Kurmay Albay Alparslan Türkeş tarafından Ankara Radyosu'ndan okunan bildiri ile Millî Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri adına ülke yönetimine el koydu.
- Org. Cemal Gürsel, komitenin başına geçti.
- Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Partililer tutuklandı.
- Anayasa ve parlamento feshedildi. Siyasi faaliyetler askıya alındı.
- 28 Mayıs 1960 günü Org. Cemal Gürsel başkanlığında bir hükümet kuruldu.
- Yeni anayasa ve siyasi kurumların kurulması için çalışmalara başlandı.
- Tutuklu Demokrat Parti'liler yargılanmak üzere Yassıada'ya gönderildi.
- Demokrat Parti, 29 Eylül 1960'ta kapatıldı.
- Tutuklu bulunan Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül 1961'de, Başbakan Adnan Menderes ise ertesi gün İmralı Adası'nda idam edildi.
- Celâl Bayar ve Refik Koraltan ile 11 kişinin idam cezası ömür boyu hapse çevrildi.

Kurmay Albay Alparslan Türkeş
radyodan darbe bildirisini okurken
(27 Mayıs 1960 Cuma sabah saat 05.25)

Yassıada Yargılamaları

İdam edilenler (soldan sağa)

Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu

- Fatin Rüştü Zorlu'nun idamına tanıklık eden Yassıada komutanı Tarık Güryay'ın anılarında bu olaya şu şekilde yer vermiştir:
- *Zorlu, ölüme gerçekten zorlu bir metanetle gitti. O kadar ki, hatta mahut gömleğin üzerine giydirilişinden sonra, kendisine dini telkinde bulunan hocanın, Arapça kelimeleri telaffuzda düştüğü hataları düzeltti. Kollarını arkadan bağlarken, başsavcıya son bir ricada bulundu. Ellerinin önden bağlanmasını istedi. Fakat bunun kanunen imkânsızlığı kendisine anlatıldı. İdam sehпасına, öz dedesi Gazi Osman Paşa'nın adına yazılan marş eşliğinde gitmiştir. Beraberce sehpayaya doğru yürüdük. Ne masaya ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken yardım istedi. Hatta heyecandan eli titreyen cellâda: "Oğulum ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek" dedi. Sonra adetâ kendisini uçsuz bucaksız bir boşluğa atar gibi: "Allah memleketi korusun, haydi Allahısmarladık!" dedikten sonra, ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı. Boyu uzun olduğu için, ayakları masaya basmıştı. Cellât masayı itti. Ona bu kadarlık da iş düşmüş bulunmasaydı, Zorlu sanki asılmış değil, intihar etmiş olacaktı.*

- Fatin Rüştü Zorlu'nun idamından hemen önce ailesine yazdığı mektup şöyledir:

Anneciğim, Emelciğim, Sevinciğim ve Ağabeyciğim,

Şimdi Cenab-ı Hakk'ın huzuruna çıkıyorum. Sakinim. Huzur içindeyim. Benim için üzölmeyin. Sizlerin de sakın ve huzur içinde yaşamanız beni daima müsterih edecektir. Bir ve beraber olun. Allah'ın takdiratı böyle imiş. Hizmet ettim ve şerefimi daima muhafaza ettim. Anne, siz sevdiğilerimi muhafaza edin ve Allah'ın inayetiyle onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allah'a emanet eder, tekrar üzölmemenizi ve hayatta berdevam olarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim.

Allah memleketi korusun.

Fatin Rüştü Zorlu